

Katarina MITROVIĆ*

OPATI ITALIJANSKOG POREKLA NA ČELU
BENEDIKTINSKIH OPATIJA OD KOTORA DO LJEŠA
U SREDNJEM VEKU

ABSTRACT: *This paper is based on the Benedictine arrival to the east Adriatic coast and establishing the monasteries in the south from Dubrovnik. Since the monks who arrived from the southern Italy played the key role in spreading the Benedictine order, initially there were the abbots of Italian origin at the head of abbeys founded in the areas between Kotor and Lježa, but there is almost no remaining evidence regarding that. It is certain that in the late 14th and early 15th century Saint George's Abbey near Perasto was governed by three Italian abbots – William de Alareno, Anthony from Bitonto and Augustin from Ascoli. Almost simultaneously Saint Mary of Ratac's Abbey was also ruled by the Italian abbots Giovanni from the famous abbey Sancta Maria de Rambona near the Italian town Macerata and Butius from Saint Nicolas' on the Tremiti Islands. The paper also tells about the lay abbots from the second half of the 15th century and from the 16th century.*

KEY WORDS: *Benedictine monastic order, Bar metropolitan, Kotor bishopric, Southern Italy, abbey, abbots of Italian origins*

Dolasku benediktinaca na istočnu jadransku obalu pogodovala su opšte političke, društvene i crkvene prilike izazvane upadima Saracena, trzavicama u odnosima između Rima i Carigrada i ambicijama vizantijskog cara Vasilija I Makedonca (867-886). Manastiri u južnoj Italiji, kolevci benediktinskog monaštva, bili su gotovo četrdeset godina izloženi napadima Saracena i drugih razbojničkih bandi, što je kulminiralo osvajanjem Montekasina prvih dana septembra 883. godine. Sarceni su manastir temeljno opljačkali,

* Autorka je naučni saradnik Centra za istorijsku geografiju i istorijsku demografiju na Filozofskom fakultetu, Beograd.

dok su opata Bertarija i nekolicinu monaha masakrirali. Preživeli benediktinci sklonili su se u Teano kod Kapue, ali je tamošnji manastir posle samo nekoliko godina izgoreo u velikom požaru.¹ U senci borbi protiv Saracena odvijali su se i drugi događaji od presudnog značaja.² Dolazak Vasilija I na presto praćen je krvavim scenarijem, tj. ubistvom cara Mihaila III, zbog čega je osnivaču Makedonske dinastije bila potrebna naklonost Apostolske stolice. U to vreme odnosi između rimskog pape i carigradskog patrijarha bili su zategnuti do te mere da su doveli do potpunog razlaza koji se obično naziva Fotijeva šizma. Papa Nikola I (858-867) bio je energični zastupnik ideje univerzalizma rimske crkve, te je smatrao prirodnim da 863. godine sazove sabor koji je doneo odluku o Fotijevom zbacivanju. Učeni carigradski patrijarh optužen je da je nekanonski stupio na patrijaršijski tron. Car Mihailo III i carzar Varda podržali su Fotija koji je žestoko uzvratio – bacanjem anateme na Nikolu I, što je učinjeno na saboru održanom u leto 867. godine. Ovaj sukob izbacio je na površinu nekoliko vrlo važnih dogmatskih („filioque“) i organizacionih pitanja oko kojih su se istočna i zapadna crkva sve više razilazile. Kako bi osigurao podršku Hadrijana II (867-872) a potom i Jovana VIII (872-882), Vasilije I je ubrzo po stupanju na presto u Carigradu sazvaio sabor na kome je Fotije osuđen i ekskomuniciran, posle čega je sklonjen u manastir (869/70).³ Istovremeno Rim je težio jačanju svog uticaja na istočnoj jadranskoj obali, budući da je Dalmacija odlukom ikonoboračkog cara Kon-

¹ E. Gattola, *Historia abbatae Cassinensis*, Venetiis 1733, 67-68; V. Novak, *Scriptura beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane*, Zagreb 1920, 3-4; I. Gobry, *L'Europa di Cluny. Riforme monastiche e società d'Occidente (secoli VIII-XI)*, Città Nuova, Roma 1999, 110, 123-125 (prevod na italijanski dela *Les moines en Occident – IV. De saint Benoît d'Aniane à saint Bruno (750-1100) – Le temps des réformes*).

² Početkom 30-ih godina 9. veka Saraceni su zaposeli Palermo, Mesinu i još neka mesta na Siciliji i spalili Brindizi, da bi u zimu 840/1. u Tarentskom moreuzu potukli venecijansku flotu koju je predvodio dužd Petar Tradonik, posle čega su izveli napad na Budvu, Rose i Kotor. Svoje uspehe krunisali su pljačkom Ankone i osvajanjem Barija 841. godine. Pod vodstvom Soldana izvršili su opsadu Dubrovnika 867. godine, a velike uspehe postigli su i u okršajima sa franačkim vladarom Ludovikom II vođenim u južnoj Italiji, *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II*, прир. Б. Ферјанчић, Византолошки институт САНУ књ. 7, Београд 1959, 17-19 n. 29, 30, 31, 32 (dalje: ВИИИЈ II); J. J. Norwich, *Storia di Venezia. Dalle origini al 1400*, Mursia, Milano 2011³, 50-52; I. Goldstein, *Bizant na Jadranu od Justinijana I do Bazilija I*, Latina et Graeca, Zagreb 1992, 178-181 (dalje: Goldstein, *Bizant na Jadranu*).

³ Г. Острогорски, *Историја Византије*, СКЗ, Београд 1959, 223-224, 228-229, 231, 234-235 (dalje: Острогорски, *Ист. Византије*); *Storia del cristianesimo. Il medioevo*, a cura di G. Filoramo e D. Menozzi, Editori Laterza, Roma-Bari 2001, 181-185 (M. Gallina); В. Станковић, *Цариградски патријарси и цареви Македонске династије*, Византолошки институт САНУ. Посебна издања књ. 28, Београд 2003, 53-70. О патријарху Фотију још в. П. Д. Васиљадис, *Исток и запад: патријарховање св. Фотија Цариградског*, Хришћанска мисао, Београд 2003.

stantina V (741-775) stavljena pod jurisdikciju Carigradske patrijaršije.⁴ Naponi Hadrijana II, Jovana VIII, Sergija III i Jovana X urodili su plodom, tako da je Dalmacija odlukama splitskih sabora iz 925. i 928. godine i zvanično vraćena pod okrilje Apostolske stolice.⁵ Energična akcija Vasilija I usmerna protiv Saracena i franačkog vladara Ludovika II rezultirala je učvršćivanjem vizantijske vlasti nad južnom Italijom.⁶ Istodobno, dotadašnja arhontija Dalmacija podignuta je 70-ih godina 9. veka na rang teme, čime su pozicije Carstva znatno ojačale i na istočnoj jadranskoj obali. Vizantijski uticaj nije bio ograničen isključivo na dalmatinske gradove i ostrva, već se postepeno širio i prema oblastima u zaleđu naseljenim Slovenima.⁷ Čvrsta kontrola koju je Carstvo uspostavilo nad akvatorijem dovela je do oživljavanja svakovrsnih veza između dve obale i omogućila lakši i bezbedniji protok ljudi, ideja i robe.

Osnivanje prvih benediktinskih manastira na istočnoj jadranskoj obali pada u drugu polovinu 9. veka. Premda je moderna nauka nepobitno utvrdila da je tzv. Trpimirova darovnica, izdata 4. marta 852. godine u Biaćima, zapravo falsifikat, ne smatra se spornim podatak da je ovaj hrvatski vladar zbilja pomogao osnivanje jednog benediktinskog manastira.⁸ Pritisci i opasnosti kojima su benediktinci u južnoj Italiji bili izloženi počev od 40-ih godina 9. veka svakako su ih nagonili da spas potraže u bezbednijim krajevima. Istočna jadranska obala, posebno od vremena cara Vasilija I, predstavljala je pogodno tle za osnivanje novih manastira. Vizantijski gradovi su uprkos brojnim teškoćama sa kojima su se suočavali tokom protekla tri stoleća uspeali da očuvaju kulturno nasleđe pozne antike i učvrste crkvenu organizaciju. U okolna agrarna područja postepeno se tokom dva veka naseljavalo slovensko stanovništvo koje još uvek nije bilo u većoj meri hristijanizovano.⁹ Mišljenje

⁴ Carigradskoj patrijaršiji tada su potčinjene i oblasti u južnoj Italiji – Kalabrija i Sicilija, Острогорски, *Ист. Византије*, 178.

⁵ M. Kostrenčić, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I*, JAZU, Zagrabiae 1967, 13 (№ 10), 15-16 (№ 12), 16-17 (№ 13), 18-19 (№ 14) et passim. Akti splitskih sabora *ibidem*, 30-33 (№ 23), 35-36 (№ 25), 36-38 (№ 26), 38-39 (№ 27) (dalje: Kostrenčić, CD I); Cfr. T. Живковић, *Црквена организација у српским земљама (рани средњи век)*, Историјски институт САНУ. Посебна издања књ. 45, Београд 2004, 107-130 sa pregledom starije literature.

⁶ Do toga je došlo zahvaljujući naporima iskusnog vojskovođe Nićifora Foke. Beneventanski knez prihvatio je vizantijski protektorat 873. godine. Isto su učinili i građani Barija 876. godine, ubrzo nakon smrti Ludovika II, Острогорски, *Ист. Византије*, 234.

⁷ J. Ферлуга, *Византијска управа у Далмацији*, Византолошки институт САНУ књ. 6, Београд 1957, 67-86; Idem, *Византијско царство и јужнословенске државе од средине IX до средине X века*, Зборник радова Византолошког института 13 (1971) 75-107.

⁸ Kostrenčić, CD I, 3-8 (№ 3); N. Klaić, *O Trpimirovoj darovnici kao diplomatskom i historijskom dokumentu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 42 (1967) 105-156.

⁹ O odnosima vizantijskih gradova i slovenskih doseljenika v. Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 83-111.

prema kome se pokrštavanje Srba i Hrvata nije odvijalo putem unapred pripremljenih i pažljivo koordinisanih misionarskih poduhvata,¹⁰ kao i stav da monaštvo nije igralo bitnu ulogu u hristijanizaciji slovenskog življa,¹¹ svaka-ko imaju utemeljenja kada su u pitanju širi prostori Balkanskog poluostrva. Situacija je bila nešto drugačija na području u neposrednom okruženju vizantijskih administrativnih centara, bilo da je ono činilo deo prvobitnih gradskih distrikata ili se nalazilo izvan njih pod kontrolom i faktičkom vlašću slovenskih poglavara. Budući da su se benediktinci proslavili u ulozi jevanđelizatora znatnih delova Evrope i mnogih germanskih i slovenskih naroda, nema mesta sumnji da im je izvesna misionarska delatnost bila svojstvena i u Dalmaciji, kao i u krajevima južno od Dubrovnika. Izborom mesta na kojima su podizane, svojim izgledom, načinom privređivanja i životnim navikama monaha benediktinske opatije i manje nastambe dobro su se uklapale u svet slovenskog i albanskog sela. Premda će razmere i karakter tih uticaja u mnogim segmentima zauvek ostati nepoznanica, to ne umanjuje njihov suštinski značaj za razvoj mikrosveta koji je gotovo neopaženo egzistirao u senci vizantijskih gradova. Uostalom, višedecenijska istraživanja različitih lokaliteta na području Bara navela su Pavla Mijovića na zaključak da su upravo benediktinci dali najveći podsticaj melioracionim radovima koji su Barsko polje pretvorili u tle pogodno za uzgoj mnogih poljoprivrednih kultura.¹²

Podizanje benediktinskih manastira u neposrednom susedstvu vizantijskih gradova, u ponekim slučajevima čak unutar gradskih bedema, bilo je u skladu sa namerama Apostolske stolice da učvrsti svoje pozicije u Dalmaciji. Danas je teško reći u u kojoj meri je kretanje benediktinaca između zapadne i istočne jadranske obale bilo nadgledano iz Rima, ali je sasvim izvesno da se ono uklapalo u šire planove papske politike. Datost da se južni Jadransko polje nalazio pod čvrstom kontrolom Vasilija I, koji je naročito prvih godina svoje vladavine održavao dobre odnose sa Apostolskom stolicom, omogućili su dolazak benediktinaca kojima je u novoj sredini bio namenjen važan zadatak – hristijanizacija slovenskog stanovništva u priobalju. Primanje hrišćanstva bilo je preduslov prihvatanja političkih, društvenih i kulturnih modela koji su se širili iz osnaženih centara vizantijske uprave. Pored predstavnika vizantijskih vlasti, dolazak benediktinaca i osnivanje manastira podržavali su i predstavnici gradskog patricijata, kao i slovenski vladari.¹³

¹⁰ Љ. Максимовић, *Покрштавање Срба и Хрвата, Зборник радова Византолошког института* 35 (1996) 166.

¹¹ *Историја Црне Горе I*, Титоград 1967, 358-359 (Ј. Ковачевић).

¹² Р. Мјовић, *О најстаријој писмености Бара*, Из културне прошлости Бара, Културни центар Бар, Бар 1995, 99.

¹³ Primeri su brojni tako da ćemo navesti samo neke. Zadarski prior Andrija je oporukom sastavljenom u decembru 918. godine manastiru sv. Krševana ostavio neke od zemljišnih poseda koje je stekao kupovinom, sluge, sluškinje, stotinu ovaca, peču svile i jedan preкри-

Benediktinci su u krajeve između Kotora i Lješa izvesno došli iz južne Italije, na šta ukazuje ne samo *ratio vicinitatis* već i posveta manastira koja u velikoj meri odgovara kulturalnim prilikama u Beneventu, Abrucu, Apuliji i drugim oblastima.¹⁴ Najstariji podatak o direktinim vezama Montekasina sa benediktinskim zajednicama na istočnoj jadranskoj obali zabeležen je u ispravi o obnovi manastira sv. Krševana u Zadru od 19. decembra 986. godine. Tom prilikom je za opata Madija izričito navedeno da je došao iz Montekasina.¹⁵ *Pravilo sv. Benedikta* gotovo da nije pridavalo nikakav značaj etničkom i socijalnom poreklu članova zajednice,¹⁶ tako da su osnivači prvih benediktinskih manastira u okolini Kotora, Budve, Bara, Ulcinja, Skadra i episkopskih gradova u severnoj Albaniji bili Italijani, Langobardi i pripadnici drugih etničkih skupina iz južne Italije, među kojima je već u to vreme moglo biti i Slovena. Njima su se gotovo izvesno već u sledećoj generaciji priključili ljudi domaćeg porekla, najpre Romani a potom u sve većem broju Sloveni i Albanci. Jezičke razlike nisu bile nepremostive, budući da su još od sredine 7. veka mnogi stanovnici južne Italije zahvaljujući intenzivnim kontaktima sa Slovenima bili upoznati i sa njihovim jezikom. O tome svedoči opšte poznata pripovest o Rodoaldu, vojnom zapovedniku u službi beneventanskog vojvode Ajona, koju donosi Pavle Đakon u svom delu *Historia Langobardorum*. Naime, Rodoald se Slovenima koji su 643. godine napadali grad Sipont obratio na njihovom jeziku.¹⁷ Osim toga, veće prisustvo Slovena u pojedinim krajevima južne Italije moguće je pratiti počev od 7-8. veka,

vač, Kostrenčić, CD I, 27 (№ 21). Dubrovački patricije Savin (Gundulić?) je 1122. godine Montekasinu poklonio dve srebrne posude teške oko devet libara sa molbom da se pošalju monasi koji bi pomogli širenje benediktinskog reda u Dalmaciji. Pošto je na njegov zahtev odgovoreno pozitivno, Savin je prispelim benediktincima darivao crkvu sv. Marije u Rožatu sa pripadajućim posedima, *Leonis Marsicani et Petri Diaconi Chronica monasterii Casienensis*, MGH VII, Hannoverae 1846, 803. O crkvi sv. Marije u Rožatu v. I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima II. Benediktinci u Dalmaciji*, Benediktinski priorat TKON, Split 1964, 432-435. Hrvatski kralj Petar Krešimir IV u dva navrata je 1060/62. godine darivao manastir sv. Tome u Biogradu u kome su živele benediktinke sa opaticom Dabricom na čelu, Kostrenčić, CD I, 96-97 (№ 68), 97-98 (№ 69).

¹⁴ Benediktinci su u krajeve između Kotora i Lješa doneli kultove Device Marije, sv. arhanđela Mihaila, sv. apostola Petra, Hrista Spasa i sv. Benedikta, dok su u novom okruženju prihvatili istočne kultove – sv. Sofije odnosno Božanske Premudrosti, svetih ratnika Srđa, Vakha i Đorda, kao i sv. Nikole od kraja 11. veka, što upućuje na zaključak da su se pripadnici ovog monaškog reda u prvo vreme prilagođavali zatečenim političkim, socijalnim i kulturnim modelima što je bio preduslov njihovog uspeha u misionarskim poduhvatima.

¹⁵ Kostrenčić, CD I, 44-46 (№ 31). Cfr. Z. Nikolić, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti ZAVODA za povijesne i društvene znanosti HAZU* 23 (2005) 3.

¹⁶ „Non convertenti ex servitio praepnatur ingenuus, nisi alia rationabilis causa existat“, *Redovnička pravila*, priredio H. Borak, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985, 255 (cap. 2).

¹⁷ М. Антоновић, *Наративни извори за историју Европе. Средњи век*, Утопија, Београд 2007, 76-77.

o čemu svedoči bogata onomastička građa (toponimija i antroponimija).¹⁸ Među benediktincima koji su prvi stigli u krajeve južno od Dubrovnika sasvim izvesno je bilo i onih koji su razumevali slovenski jezik, a ne treba isključiti ni mogućnost da su neki od njih bili slovenskog porekla.

Benediktinci su na prostore Boke Kotorske došli veoma rano, već u drugoj polovini 9. veka. Sveti Mihailo na Prevlaci predstavljao je stožer njihovog okupljanja tokom naredna dva stoleća. U to vreme područje Tivatskog zaliva činilo je granični pojas između Travunije i Duklje, tj. nalazilo se izvan prvobitnog kotorskog distrikta.¹⁹ U isto vreme ili nešto kasnije benediktinci su osnovali i dva manastira u vizantijskom Kotoru – Svetog Petra na Šuranju i Svetog Mihaila unutar bedema. Na taj način bili su u prilici da održavaju žive veze sa crkvenim i svetovnim strukturama u gradu i intenzivno deluju među slovenskim stanovništvom van područja pod neposrednom kontrolom gradskih vlasti. Po svoj prilici, već u drugoj polovini 9. veka benediktinci su došli i u Budvu, gde su postojeću crkvu Svete Marije na Rtu u zapadnom delu grada, koju su još 840. godine podigla dva brata čija nam imena nisu sačuvana, pretvorili u svoju nastambu.²⁰ Mišljenja smo da su se benediktinci u pravcu Bara, Ulcinja, Skadra i severne Albanije postepeno širili, te da se o njihovom znatnijem prisustvu u tim krajevima može govoriti tek od poslednjih decenija 11. veka, premda ima pokazatelja da su Ratačka opatija i Sveti Srđ i Vakho na Bojani podignuti nešto ranije.

Kotor je predstavljao važan centar teme Dalmacije, stoga ne iznenađuje datost da su benediktinci najpre pojavili u njegovoj okolini, dok su Bar, Ulcinj i Lješ bili *kasteli Drača*,²¹ u privrednom i kulturnom pogledu već tada znatnom zaostatku u odnosu na severnog suseda. Pored toga, na putu širenja benediktinskog uticaja u pravcu juga isprečila se Dračka mitropolija koja je težila učvršćivanju svojih pozicija, kako u primorskim oblastima tako i u unutrašnjosti.²² Jačanje Duklje pod Vojslavljevićima znatno je izmenilo po-

¹⁸ G. Čulić, *Onomastičke potvrde italo-slovenskih demografskih kontakata u južnoj Italiji*, Ime – znak života, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor 2009, 139-174.

¹⁹ Prema tradiciji zabeleženoj sredinom 13. stoleća Kotor je Prevlaku stekao darovnicom dukljanskog kralja Đorđa, sina Bodinovog, izdatom 1115. godine, T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae IV*, JAZU, Zagrabiae 1906, 423-424 (№ 367). O ovom pitanju v. M. Антоновић, *Град и жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Историјски институт САНУ. Посебна издања, књ. 39, Београд 2003, 200-205.

²⁰ Fragmenti ktitorskog natpisa pronađeni su na unutrašnjoj strani severnog zida crkve, J. Ковачевић, *Средњовековни епиграфски споменици Боке Которске II*, Споменик САН 105 (1956) 4-8; *Писци средњовековног латинитета*, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, прир. Д. Синдик, Г. Томовић, Обод, Цетиње 1996, 32.

²¹ ВИИИИ II, 34 n. 107.

²² Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, Зборник радова са међународног научног скупа „Сава Немањић – Свети Сава.

litičke prilike, što je olakšalo osnivanje benediktinskih manastira na teritorijama pod njihovom vlašću. Kraljevi Mihailo, Bodin, Vladimir i Gradihna sahranjeni su u manastiru svetih Srđa i Vakha na Bojani, što svedoči o izvesnoj naklonosti dukljanskih vladara prema ovom monaškom redu.²³ Pored toga, benediktinci su svojim prisustvom i delovanjem išli na ruku Mihailovim i Bodinovim nastojanjima da stvore čvrstu crkvenu organizaciju. U pitanju je bila Barska mitropolija, osnovana verovatno 80-ih godina 11. veka.²⁴ Istodobno, Apostolska stolica je posebno u drugoj polovini 11. stoleća bila veoma zainteresovana za prilike na istočnoj jadranskoj obali budući da su katedre u Splitu, Dubrovniku i Baru pretendovale na mitropolijski rang, što ih je nužno uvlačilo u međusobne sukobe.²⁵

Najmlađe opatije osnovane su po svoj prilici prvih decenija 12. veka, posle čega više nije bilo podizanja novih muških manastira, što se hronološki poklapa sa opštom dekadencijom benediktinskog reda koja je zahvatila i južnu Italiju. Ove okolnosti svakako su uticale na intenzitet i prirodu veza benediktinskih zajednica na zapadnim i istočnim jadranskim obalama. Premda je u zetskim i severnoalbanskim stranama ubrzo došlo do korenitih političkih i društvenih promena, koje su se reflektovale i na crkvene prilike, najveće benediktinske opatije poput Svete Marije Ratačke, Svetih Srđa i Vakha, Svetog Đorđa pred Perastom, Svetog Nikole na Bojani, Svetog Jovana u Štojju nedaleko od Drivasta i Svetog Aleksandra u oblasti Mirdita uspele su ne samo da se održe, već da pod vlašću Nemanjića i kasnije Balšića nastave da se razvijaju. Njihovi ekonomski potencijali omogućavali su im da se aktivno uključuju u privredne tokove na svome području, dok su vladari, članovi vladarskih porodica i lokalni dinasti njihovim opatima poveravali važne diplomatske misije. Razdoblje mletačke vladavine (1392-1571) donelo je velike promene u političkim, društvenim i ekonomskim sferama, što se permanentno odražavalo i na položaj drevnih opatija, ali su one uspevale da se odupru različitim pritiscima i iskušenjima pokazujući na trenutke čak zadivljujuću vitalnost. Poslednji tragovi benediktinskog monaštva nestali su sa turskim osvajanjem zetskih i severnoalbanskih krajeva koje je zaokruženo zauzimanjem Bara i Ulcinja 1571. godine.

Историја и предање“ одржаног у Београду у децембру 1976, Београд 1979, 30-32 (dalje: Калић, *Црквене прилике*).

²³ *Ljetopis pora Dukljanina*, ed. V. Mošin, Matica hrvatska, Zagreb 1950, 95, 99, 100, 104; *Gesta regum Sclavorum I*, ed. Д. Кунчер, Историјски институт – Манастир Острог, Извори за српску историју књ. 7, Латински извори књ. 1, Београд 2009, 160, 161, 168, 169, 172, 173, 180, 181.

²⁴ О оснивању Барске митрополије в. Калић, *Црквене прилике*, 45-48.

²⁵ I. Prlender, Rimska kurija prema rubnim prostorima Zapada na istočnojadranskoj obali tijekom XI i XII stoljeća, *Historijski zbornik* 62 (2009) 1-27 sa pregledom literature.

*

Prvi nastojnici benediktinskih opatija na području Zetskog primorja i severne Albanije sasvim izvesno su poticali iz južne Italije, ali se pisani tragovi o njima nisu sačuvali. U dobnije vreme opati su bili uglavnom ljudi domaćeg porekla. Tako su opatijom Svetog Đorđa upravljali kotorski plemići.²⁶ Aleksije (Lješ), opat Svetih Srđa i Vakha na Bojani, pripadao je albanskom vlastelinskom rodu Zakarija.²⁷ Preci njegovog naslednika Petra Krucija, rodom iz obližnjeg sela *Cruetim*, možda su pripadali sloju seoskih glavara.²⁸ Istom društvenom miljeu verovatno su pripadali Andrija Sporo i Petar Zaon, opati Svetog Jovana u Štoju, kao i Andrija, opat Svetog Aleksandra *in Molendino*. Ratački opat Luka Grubačević poticao je od paštrovskog velikaškog roda koji se posebno istakao za vreme pregovora sa Mlečanima 1423/24. godine, dok je njegov zamenik viceopat Donduka bio od Rezenića, građanske porodice iz Bara.²⁹ Nikola *Oslupi*, opat Svetog Nikole na ušću Bojane, bio je Ulcinjanin, možda pripadnik patricijata budući da je neko vreme proveo u glasovitim italijanskim opatijama.³⁰ Premda bi se za nekolicinu opata sa mnogo opravdanih razloga moglo pretpostaviti da su bili italijanskog porekla, za to ne postoje pouzdani dokazi. Stoga će u ovom radu biti reči o Viljemu Alareno, Antoniju iz Bitonta i Avgustinu iz Askolija, opatima Svetog Đorđa, te Jovanu, Butiju i Lavrentiju Pizaniju, opatima Svete Marije Ratačke, za koje se pouzdano zna da su bili Italijani. Takođe će biti govora o komendatornim opatima iz 15. i 16. veka koji su mahom bili Mlečani, nosioci nižih crkvenih zvanja u Veneciji ili po gradovima na području *Terrafermae*.

Sveti Đorđe pred Perastom

Papa Grgur IX je 9. maja 1375. godine za nastojnika Svetog Đorđa imenovao benediktinca Viljema *de Alareno* iz opatije Svete Marije *de Capellis* u Napulju, pošto se na osnovu izjava pouzdanih svedoka uverio da ga odlikuju vrline kao što su predanost veri, učenost i primerno vladanje. Opa-

²⁶ P. Butorac, *Opatija sv. Jurja kod Perasta*, Gospa od Škrpjela, Perast 1999², 14 (dalje: Butorac, *Opatija sv. Jurja*).

²⁷ C. Eubel, *Hierarchia catholica Medii aevi I* (1198-1431), Monasterii 1913²; 403-404 n. 3 (dalje: Eubel, *Hierar. cathol. I*).

²⁸ M. Spremiћ, Свети Срђ под млетачком влашћу, *Зборник Филозофског факултета* 7-1 (1963) 304-306.

²⁹ M. Spremiћ, Ратачка опатија код Бара, *Зборник Филозофског факултета* 8-1 (1964) 196-197 (dalje: Spremiћ, *Ратачка опатија*); S. Marković, *Benediktinska opatija sv. Marije Ratačke kod Bara*, *Studia Antibarrensia*, Gospa od Škrpjela, Perast 2006, 152, 153 (dalje: Marković, *Sveta Marija Ratačka*).

³⁰ D. Farlati, *Illyricum sacrum VII*, Venetiis 1817, 256 (dalje: Farlati, IS VII).

tijom je trebalo da upravlja znalački na svoju i opštu korist.³¹ Novi opat se već 2. juna iste godine obavezao da na ime takse za imenovanje tzv. *servitium commune* uplati 35 zlatnih forinti i pet malih službi.³² Viljem *de Alareno* je prvi u izvorima zabeleženi opat Svetog Đorđa koji je bio stranac u pravom smislu te reči, budući da nije poticao iz zetskih ili albanskih strana.³³ Nije poznato šta se dalje dešavalo sa opatom Viljemom.

Poslednje decenije 14. i početak 15. stoleća bili su veoma teški za kotorsku komunu, samim tim i za Kotorsku episkopiju. U senci Velike zapadne šizme, raskola koji je teško pogađao rimsku crkvu u celini tokom gotovo punih četrdeset godina, Kotor je bio prinuđen da se suočava sa političkim i ekonomskim pritiscima koji su dolazili od Mletačke republike, susjednog Dubrovnika, bosanskog kralja Tvrtka I i lokalnih vlastelina poput Balšića, Radića Crnojevića i Sandalja Hranića. Spoljni pritisci reflektovali su se na situaciju unutar gradskih bedema i distrikta izazivajući slabljenje privrednih potencijala i socijalne sukobe. U to vreme u gradu nije bilo episkopa, što je predstavljalo još jednu u nizu otežavajućih okolnosti.

Ukupna situacija odražavala se i na prilike u opatiji Svetog Đorđa, koju su pritiskale materijalne teškoće i opšta apatija. Imenovanjem Antonija iz Bitonta na položaj opata 22. oktobra 1397. godine otvorile su se nove perspektive. Naime, ovaj benediktinac poreklom iz Apulije odmah je pokazao spremnost da zavede red, posebno u domenu manastirske ekonomije. Najpre se na veliku subotu 6. aprila 1398. posredstvom prokuratora Martina, opata benediktinske opatije Svetih Nikole i Katalda u episkopiji Leće, obavezao da će na Uskrs naredne godine apostolskoj komori i kardinalskom kolegijumu platiti taksu za imenovanje u iznosu od 66 zlatnih forinti i pet uobičajenih službi.³⁴ Sebi je postavio zadatak da spreči osipanje manastirskih poseada i osigura redovnost prihoda. Komunalne vlasti imale su sluha za ovakva nastojanja, tako da je 1404. i 1405. godine Veliko veće donelo nekoliko odluka sa željom da se imovinska prava crkava i manastira na području Kotorske episkopije jasno definišu. Odluka doneta 28. februara 1405. godine odnosila se direktno na opatiju Svetog Đorđa. Kotorskim građanima, stanovnicima distrikta i strancima, nezavisno od njihovog socijalnog položaja, bilo

³¹ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia I*, Romae 1863, 296 (dalje: Theiner, *Mon. Slav. Merid. I*).

³² *Monumenta Croatica Vaticana I. Camera apostolica: Obligationes et solutiones. Camerale primo (1299-1560)*, edd. J. Barbarić, J. Kolanović, A. Lukinović, J. Marković, Zagreb – Rim 1996, 181 (№ 308) (dalje: MCV I).

³³ P. Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 22.

³⁴ *Monumenta Croatica Vaticana II. Camera apostolica: Annatae. Introitus et exitus. Obligationes pro communibus servitiis. Obligationes et solutiones – additamenta (1302-1732)*, edd. J. Barbarić, J. Ivanović, J. Kolanović, A. Lukinović, J. Marković, Zagreb – Rim 2001, 711 (№ 1280) (dalje: MCV II).

je zabranjeno da prodaju, razmenjuju, daju u zalog ili zakup, primaju ili uzimaju njive, sela, vinograde, lugove i druge nekretnine od sadašnjeg ili nekog budućeg opata, ili bilo kog lica koje manastir bude zastupalo u budućnosti pod pretnjom kazne u iznosu od 100 iperpera. Odluka je doneta u prisustvu i uz saglasnost *časnog u Hristu oca gospodina Antonija, opata rečenog manastira*.³⁵ Dve godine kasnije, 25. januara 1407. Malo veće donelo je odluku da se svaki žitelj Morinja koji protivzakonito drži imanja u vlasništvu opatiје, ukoliko dođe u Kotor odmah baci u tamnicu i u njoj zadrži sve dok manastiru ne bude vratio njegove posede. Isti postupak mogao se primeniti i protiv rođaka prekršioца.³⁶

Na samom početku Prvog skadarskog rata (1405-1412) opatu Antoniju iz Bitonta bila je poverena važna diplomatska misija. U to doba kotorska komuna gajila je nadu da bi stupanjem pod okrilje krilatog lava mogla izbeći pritiske koji su dolazili od Balše III i Sandalja Hranića. U toku opsežnih diplomatskih priprema opštinske vlasti su 7. aprila 1405. godine opata Antonija jednoglasno izabrale za jedinog i specijalnog izaslanika i zakonitog prokuratora koji je trebalo da sa najvišim predstavnicima Prejasne republike pregovara u Veneciji. Opat Antonije je dobio dopuštenje da grad Kotor sa tvrđavom i distriktom, kao i приходима od soli i drugih carina preda Mletačkoj republici. Poslanik je dobio veoma široka ovlašćenja, čak i pravo da se odredne svih sadašnjih i budućih dobara u vlasništvu kotorske komune, svih zakona, statutarnih odredbi i običaja ukoliko bi se ispostavilo da su u suprotnosti sa mletačkim interesima i da ne doprinose povoljnom ishodu pregovora. Punomoćje za opata Antonija napisao je Antonije Puctio de Actis de Santo-Genesio, notar, kancelar i sekretar kotorske opštine, a potpisali su ga zakleti sudija Matija pok. Palme Bazilija i auditor Nikša pok. Petra Glavatija.³⁷

Opat Antonije bio je primljen u Senatu 3. avgusta 1405. godine. Senatori su kotorskom predstavniku odgovorili da su trenutno zauzeti ratom sa padovanskim gospodarom Franćeskom Novelom, grofom Kararom, kao i brojnim drugim obavezama, te da nisu u prilici da na zahteve Kotorana odgovore pozitivno. Naposletku su istakli kako gaje nadu da će milošću Hristovom uskoro istupiti iz rata i osloboditi se drugih svakidašnjih poslova i obaveza, posle čega bi se stekli uslovi da bodrog duha prihvate kotorske ponude koje njima lično služe na čast, dok bi Kotoranima bile po volji.³⁸ Imenovanje opata Antonija za jedinog poslanika kotorske komune („unus ambasia-

³⁵ *Statuta et leges civitatis Cathari*, Venetiis 1616, 254-255 (cap. 434) (dalje: *Statuta Cathari*). Cfr. К. Митровић, Економске прилике у опатији светог Ђорђа код Пераста с посебним освртом на *servitium commune* (14. и 15. столеће), *Бока* 30 (2010) 207-208.

³⁶ Butoras, *Opatija sv. Jurja*, 23.

³⁷ Istorijski arhiv Kotor, *Dukali i listine 1309-1822 I*, 3.

³⁸ *Acta Albaniae Veneta I/3*, München 1968, 477-478 (№ 1133) (dalje: AAV); S. Ljubić, *Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke republike V*, Zagreb 1875, 62.

tor comunitatis Catari“) svedoči o ugledu i poverenju koje je ovaj čovek uživao među Kotoranima.

Početak 1410. godine papa Grgur XII imenovao je Antonija iz Bitonta na položaj kotorskog episkopa, na kome je ostao narednih desetak godina sve do svoje smrti, verovatno krajem 1420. godine. Kao kotorski episkop znatno je doprineo sređivanju materijalnih prilika u dijecezi i unapređenju kulta gradskog patrona sv. Trifuna.³⁹ Papa je nameravao da brigu o opatiji Svetog Đorđa poveri Henriku, sabinskom episkopu i napuljskom kardinalu, ali je on to odbio. Malo potom, Grgur XII je 14. marta 1410. za novog opata Svetog Đorđa postavio benediktinca Avgustina iz grada Askolija u Apuliji.⁴⁰ Avgustin se o drevnoj opatiji starao narednih tridesetak godina.

Loše materijalne prilike i duhovna opatija odražavale su se i na izgled manastirskog zdanja koje se postepeno pretvaralo u ruinu. Stoga je 31. oktobra 1431. godine Malo veće u *ime Tvorca, preslavne Device Marije, jevanđeliste Marka, te svetih mučenika Trifuna i Đorđa* naredilo dvojici manastirskih prokuratora da do Božića prikupe 100 kotorskih groševa koliko je bilo potrebno za popravku crkve. U odluci je istaknuto da krov iznad solarija i hora prokišnjava, kao i da su stepenice koje od morske obale vode prema crkvi sasvim propale. Prokuratorima je naređeno da svake godine daju po 100 iperpera – 50 o Božiću i 50 o Ivanjdanu počev od praznika rođenja sv. Jovana Krstitelja 1432. godine. Ukoliko bi se oglušili o ovu zapovest, morali su da plate kaznu u visini od 50 iperpera. Polovina iznosa pripala bi opatiji dok bi ostatak za sebe uzela opština. Prokuratorima je još naloženo da sastave popis manastirskih prihoda i rashoda. U slučaju da ne izvrše ovu obavezu bili bi isključeni iz političkog života na godinu dana, tj. ne bi mogli da učestvuju u radu opštinskih veća u naznačenom periodu. Opatu Avgustinu bilo je naređeno da u narednih mesec dana pronade sveštenika koji će u manastirskoj crkvi služiti svetu misu, krštavati, ispovedati, pričešćivati i obavljati ostale obrede. Navedene odredbe donete su *in perpetuum*, što znači da su obavezivale i sve buduće opate i predstavnike svetovnih vlasti. Većnik koji bi se usudio da protuslovi navedenim odredbama bio bi kažnjen sa 100 dukata. Sutradan, 1. novembra odluka je prihvaćena i u Velikom veću.⁴¹

Episkop Marin Kontareno (1430-1453), pripadnik jedne od najuglednijih mletačkih patricijskih porodica, nastojao je tokom četvrt veka da osnaži disciplinu u redovima sveštenstva i popravi materijalne prilike u kotorskoj crkvi. Ovakva stremljenja nisu zaobišla ni opatiju Svetog Đorđa, budući da

³⁹ O episkopatu Antonija iz Bitonta v. K. Mitrović, *Mletački episkopi Kotora (1420-1513)*, Utopija, Beograd 2007, 51-61 (dalje: Mitrović, *Mletački episkopi Kotora*).

⁴⁰ D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, Venetiis 1800, 454 (dalje: Farlati, IS VI); Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 25.

⁴¹ *Statuta Cathari*, 381-383 (cap. 12).

je episkop od opata Antonija tražio da uspostavi redovno bogoslužjenje i primeran duhovni život. Kapelan Svetog Đorđa prvi put je pomenut u Kontarenovoj ispravi od 1. marta 1434. godine upućenoj opatu Avgustinu. Radilo se o izvesnom prezviteru Marinu Sinusu, koji se do tog trenutka iz nepoznatog razloga već bio povukao sa položaja kapelana.⁴² Opat Avgustin parničio se sa prezviterom Marinom Jakonjom pred vikarom Nikolom Mekšom 16. septembra 1434. godine. Vikar je presudio u korist opata Svetog Đorđa, dok je Marinu Jakonji naložio da opatu na ime duga isplati 11 Balšinih groševa u roku od 15 dana.⁴³ Tri godine kasnije (1437) pomenut je kapelan Nikola Bjelan, koga je lično episkop Kontareno uzeo u zaštitu, naredivši opatu Avgustinu da ga pošteno isplati za njegov rad.⁴⁴

Na podsticaj Marina Kontarena, Malo i Tajno veće naredili su 5. marta 1431. godine rektorima i opatima, počevši od samog episkopa i katedralne crkve, da načine popise svih nekretnina i pokretnih dobara u crkvenom vlasništvu – vinograda, polja i kuća sa svim pravima, međama i uživaocima, dragocenosti (svete sasude, knjige, odežde), crkvenih dužnika i zaveštavanja. Neizvršenje obaveze povlačilo je za sobom kaznu u iznosu od 25 iperpera. Polovina naplaćene kazne bila bi utrošena na popravku crkava, dok bi ostatak pripao opštini. Posao je trebalo da bude završen do praznika sv. Đorđa (23. april). *Catasticum et inventarium generale* trebalo je da se čuva u opštinskoj kancelariji zajedno sa ostalim popisima, kao bi se sprečilo naknadno otuđivanje crkvenih poseda. Sutradan, 6. marta odluka je prihvaćena i u Velikom veću.⁴⁵ Kotorska veća prihvatila su 22. aprila 1431. dokumentaciju koju su im rektori dostavili, a odnosila se na pokretnu i nepokretnu imovinu i prihode episkopske menze, kapitola Svetog Tripuna, manastira Svetog Đorđa, 23 crkve, jedne kapele i jednog oltara.⁴⁶ Popis imovine Svetog Đorđa sastavio je Avgustin iz Askolija. Prema dokumentaciji koju je opat dostavio opštinskim vlastima, opatiji je bilo podložno selo Perast sa 60 kuća, koje su plaćale ukupno 112 iperpera, kao i nekretnine u Kostanjici, Strpu, Morinju, Đurićima, Većebrdu, Donjoj Lastvi, Tivtu, Stolivu, Prčnju, Dobroti, Svetom Stasiju, Draževrtu i Lipcima. Uglavnom se radilo o zemljišnim parcelama („i

⁴² Biskupski arhiv Kotor, *I Marinus Contareno (1434-1454)*, 1.

⁴³ *Ibidem*, 3. O vrednosti ovog novca v. Б. Храбак, *О балшићким грошима*, Историјски записи 1 (1953) 188-195.

⁴⁴ Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 25.

⁴⁵ *Statuta Cathari*, 368-369 (cap. 3); Farlati, IS VI, 461.

⁴⁶ *Catasticum et inventarium generale* iz 1431. godine, kome nedostaju određeni listovi, objavila je L. Blehova–Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500. Kotorski distrikt*, Pobjeda, Narodni muzej Crne Gore i Istorijски institut Crne Gore, Podgorica 2006, 468-529 (dalje: Blehova, *Hrišćanstvo u Boki*). O radu Marina Kontarena na sređivanju materijalnih prilika u Kotorskoj episkopiji v. Mitrović, *Mletački episkopi Kotora*, 101-106 sa pregledom starije literature.

terreni“) i vinogradima, koji su zajedno sa prihodima od kuća izdatih u zakup donosili između 350 i 400 iperpera godišnje, što ni u kom slučaju nije bila zanemarljiva suma.⁴⁷

Poštujući drevni običaj prema kome je opatu Svetog Đorđa pripadala čast da na praznik prenosa moštiju sv. Trifuna služi liturgiju u katedralnoj crkvi, Marin Kontareno je opatu Avgustinu uputio poziv da 13. januara 1438. godine dođe u Kotor kako bi predvodio kotorsko sveštenstvo tokom svečanog bogoslužjenja.⁴⁸ To je ujedno poslednji pomen opata Avgustina u izvorima. Po svojoj prilici on je umro u prvoj polovini 1438. godine. U jesen iste godine novi opat Svetog Đorđa postao je kotorski plemić Trifun Lamprov Bolica.

Sveta Marija Ratačka

Prvi ratački opat o čijem italijanskom poreklu postoji pouzdano svedočanstvo bio je Jovan, benediktinac iz opatije Sveta Marija *de Rambona* koga je na taj položaj postavio papa Urban VI.⁴⁹ Nije poznato kada se ovo imenovanje dogodilo, niti pod kojim okolnostima. Jovan je svakako nasledio Nikolu, sina dubrovačkog hirurga Benedikta, koji je na čelo Svete Marije Ratačke došao 1368/69. godine, pošto je neko vreme pre toga bio nastojnik Svete Marije na Lokrumu. Ubrzo potom opatija u Ramboni ostala je upražnjena, zbog čega je isti papa Jovana imenovao za opata njegovog matičnog manastira. Sve to moralo se odigrati pre smrti Urbana VI 15. oktobra 1389. godine. Njegov naslednik Bonifacije IX postavio je 15. februara 1391. godine za ratačkog opata izvesnog Butija (Butius), priora cistercijske opatije Svetog Nikole na istoimenom ostrvu u arhipelagu Tremiti.⁵⁰ Papa je Butija toplo preporučio bratstvu Ratačke opatije ističući da ga krasi verski žar, velika učenost, životna prefinjenost i čestitost u ophođenju uprkos činjenici da je njegov habit bio *alterius coloris et formae regularis*. Bonifacije IX je Butiju

⁴⁷ Blehova, *Hrišćanstvo u Boki*, 514-516.

⁴⁸ Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 25. Ovaj običaj se prvi put pominje za vreme episkopa Melcijake (1326-1327).

⁴⁹ Opatiju *Sancta Maria de Rambona* u mestu Polenca nedaleko od Mačerate podigla je krajem 9. veka carica Ageltruda, kćer beneventanskog vojvode Adelhija i supruga Gvida od Spoleta, na ruševinama paganskog hrama posvećenog božanstvu *Dea Bona*.

⁵⁰ Arhipelag Tremiti sačinjava pet manjih ostrva. Od Monte Gargana udaljen je oko 12 milja u pravcu severozapada. Na Svetom Nikoli, najvećem ostrvu arhipelaga, od davnina se nalazila benediktinska opatija posvećena ovom svecu. Ovaj manastir, koga je štitilo jako utvrđenje, kasnije je postao sedište cistercijskog priorata, P. Rescio, „*Insula Tremitana, que vocatur Sancti Nicolai, in qua est castrum et monasterium*“. *Storia e archeologia dell'Abbazia fortificata di San Nicola di Tremiti*, IV Congresso Nazionale di Archeologia Medievale: Scriptorium dell'abbazia, Abbazia di San Galgano (Chiusdino – Siena) 26-30 settembre 2006, a cura di R. Francovich e M. Valenti, Borgo San Lorenzo 2006, 627-634.

naložio da se prilagodi pravilima i običajima ratačkog manastira, istovremeno izražavajući nadu da se za vreme njegove uprave bratstvo neće dalje osipati.⁵¹ Dolazak cistercitskog priora na položaj opata benediktinskog manastira treba tumačiti kao pokušaj učvršćivanja discipline, što se moglo postići jedino povratkom prvobitnim idealima *Pravila sv. Benedikta*.⁵² Datost da su čak dvojica nastojnika u Ratačku opatiju došla iz uglednih italijanskih opatiya svedoči o još uvek živim vezama između benediktinskih zajednica na obalama Jadrana i to u trenucima kada je zapadni svet srljao u sukobe koji su rezultirali raskolom poznatim pod nazivom Velika šizma. Butije se nalazio na položaju ratačkog opata i 1399. godine kada se pominje u vezi sa jednim sporom oko relikvija u vlasništvu barske katedrale Svetog Đorđa.

Počev od sredine 14. Stoleća, opati Svete Marije Ratačke bili su aktivno uključeni u politička zbivanja, uglavnom u svojstvu izaslanika sukobljenih strana, o čemu svedoče brojni podaci sačuvani u dubrovačkoj i mletačkoj građi. Opat Butije i barski kanonik Jovan *de Nalle* bili su izaslanici barskog arhiepiskopa i kapitola u vezi sa dopremanjem izvesnih relikvija u katedralu Svetog Đorđa za koje je Dubrovčaninu Simi Nikoviću bilo isplaćeno 120 dukata. Relikvije su se nalazile u dva kovčega – većem i manjem. Sima Niković je dragoceni tovar ukrcao na brod Dubrovčanina Palka Pribilovića koji je krenuo put Bara. Međutim, vlasti u Baru su Palku Pribiloviću zaplenile određenu količinu žita čime mu je pričinjena šteta. Incident se odigrao u barskoj luci. Palko Pribilović je 12. aprila 1398. godine za svoga zastupnika u sudskom procesu imenovao Dubrovčanina Pripka Budkovića. U tom trenutku kovčežići sa relikvijama su se nalazili u Dubrovniku kod Miletana Pribojevog kao jemstvo da će Palku Pribiloviću šteta biti nadoknađena. Opat Butije i Jovan *de Nalle* su od barske opštine tražili da u roku od dva naredna meseca pošalje svog predstavnika kod Pripka Budkovića kako bi se dogovorili oko procene štete učinjene Palku Pribiloviću. Za slučaj da dogovor ne bude postignut, rok za završetak pregovora pomeren je do narednog Božića. Ukoliko se dogovor postigne Milten Pribojev je bio dužan da relikvije preda barskom arhiepiskopu Marinu II (1396-1420).⁵³ U suprotnom, opat Butije i kanonik Jovan *de Nalle* su tražili da im Pripko Budković isplati 120 dukata, koje su za rečene relikvije platili Simi Nikoviću, preko njihovog poslanika, ili da tu sumu preda prokuratorima, ili rizničaru Svete Marije u Dubrovniku, ili nekome koga sam izabere. Pripko je rečene relikvije trebalo da vrati kapi-

⁵¹ Farlati, IS VII, 82-83; L. Thallóczy, C. Jireček, E. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia II (a. 1344-1406)*, Vindobonae 1918, 113 (№ 458) (dalje: AA II).

⁵² Спремић, *Ратачка опатија*, 202.

⁵³ Arhiepiskop Marin II održavao je žive veze sa Dubrovčanima. On je u Dubrovniku i preminuo 17. januara 1420. godine pošto je malo pre toga u ovom gradu sastavio svoj testament, Farlati, IS VII, 84-85; Eubel, *Hierar. cathol. I*, 93.

tolu Svetog Đorđa čim mu šteta bude nadoknađena. Dokument je sačinjen u Dubrovniku 27. marta 1399. godine u tri istovetna primerka – za opata Butija i kanonika Jovana, Pripka Budkovića i Miltena Pribojevog. Kao svedoci navedeni su sudija Nikola Gundulić i lokrumski opat Amikus.⁵⁴

Šezdesetih godina 16. veka na položaju ratačkog opata pominje se Mlečanin Lavrentije Pizani. On je došao u sukob sa barskim arhiepiskopom Jovanom Brunom.⁵⁵ Razlozi koji su doveli do nesuglasica nisu poznati. Papa Pije IV je rešavanje spora prepustio kardinalima koji su se u tom trenutku nalazili okupljeni na saboru u Trentu. U pismu koje je kardinal Pođani uputio Jovanu Brunu 31. marta 1565. godine nisu navedene pojedinosti njegovog sukoba sa ratačkim opatom.⁵⁶ Pored toga, opat Lavrentije Pizani je po nalogu Apostolske stolice franjevcu Feliksu Medinu dopustio da se služi manastirskom crkvom i prihodima od imanja koje je Ratačka opatija još uvek posedovala u Paštrovićima, što je u julu 1604. godine rezultiralo sudskim sporom između franjevac opservanata i Paštrovića vođenim u Kotoru.⁵⁷ Po mišljenju starije nauke, Lavrentije Pizani bio je titularni opat, mada ne bi trebalo isključiti mogućnost da je povremeno dolazio na Ratac i da je u manastiru boravio kraće ili duže vreme.⁵⁸

Komendatorni opati

Običaj davanja manastira u komendu je vrlo rano zaživeo među benediktincima, tako da se na području Franačke države javlja već u vreme prvih Karolinga. U pitanju je bila administrativna mera privremenog karaktera koja je za cilj imala da obezbedi optimalno funkcionisanje benediktinskih opatija onda kada u njima iz nekog razloga nije bilo kanonski postavljenog opata. Pre nego što bi se pristupilo imenovanju novog opata, Apostolska stolica je određivala komendatora (*abbas commendatarius*), obično nastojnika nekog od susednih manastira, čiji je zadatak bio da se u periodu *vacantiae* stara o dobrobiti opatije. Budući da je komenda podrazumevala pravo ubiranja prihoda, ova ustanova se vrlo brzo pretvorila u svoju suprotnost. Tako je uveden običaj davanja benediktinskih opatija u komendu episkopima koji nisu raspolagali dovoljnim materijalnim sredstvima ili su iz nekog razloga bili primorani da napuste svoje dijeceze. U kasnije vreme, kada je benedik-

⁵⁴ AA II, 174-175 (№ 618).

⁵⁵ O arhiepiskopu Jovanu Brunu (1551-1571) v. Farlati, IS VII, 102-106; C. Eubel, *Hierarchia catholica Medii aevi III* (seculum XVI ab anno 1503 complectentes), Monasterii 1923², 110.

⁵⁶ Farlati, IS VII, 102.

⁵⁷ S. Ljubić, *Rukoviet jugoslavenskih listina*, Starine JAZU 10 (1878) 2-3 n. 1; N. Luković, *Zvezda mora. Štovanje majke Božje u kotorskoj biskupiji (sa historijskim podacima)*, Gospa od Škrpjela, Perast 2000², 72.

⁵⁸ Спремић, *Ратачка опатија*, 204, 205.

tinski red bio zahvaćen opštom dekadencijom, opatije su davane u komendu dijecezanskom sveštenstvu, čak i laicima, obično lokalnim plemićima koji su ovakve pretenzije pravdavali patronatskim pravom, čime je manastirima nanošena ogromna šteta.⁵⁹

Opatija Svetog Đorđa prvi put je data u komendu u leto 1372. godine odlukom pape Grgura XI. Komendator je bio lješki episkop Dominik, koga je malo pre toga iz njegove dijeceze proterao barski arhiepiskop Jovan.⁶⁰ Posle brojnih trzavica izazvanih ponašanjem opata Trifuna Lamprovog Bolice (1438-1485), koji se sukobio i parničio sa četvoricom kotorskih episkopa, mnogim kanonicima i prezviterima i brojnim laicima, kao i skandalozne odluke kotorskog plemstva da nakon njegove smrti na čelo opatije dovede laika Jeronima Lamprovog Bolicu, koju su mletačke vlasti zdušno podržale, papa Inoćentije III je bulom od 23. decembra 1485. godine opatiju Svetog Đorđa sa svim posedima i prihodima pridružio episkopskoj menzi.⁶¹ Tako je Petar Bruti (1471-1493) bio prvi kotorski episkop kome je drevna opatija data u komendu. Posle njegove smrti papa Aleksandar VI nije dovodio u pitanje patronatsko pravo kotorske opštine nad Svetim Đorđem, ali ga je bulom od 11. oktobra 1493. privremeno suspendovao budući da je manastir dao u komendu novom kotorskom episkopu Jovanu Kjeregatiju.⁶² Pošto se prethodno 5. oktobra 1493. obavezao da će platiti *servitium ratione commende monasterii Sancti Georgii in Scopulo* u iznosu od 66 $\frac{2}{3}$ zlatnih forinti kao i pet malih službi, Jovan Kjeregati je dobio pomenutu bulu o dodeljivanju komende.⁶³

Petar Bruti i Jovan Kjeregati, poslednja dvojica kotorskih episkopa Mlečana, retko su boravili u Kotoru. Obojica su poticali iz uglednih građanskih porodica, bili učeni pravnici i privrženici intelektualnog kružoka obrazovanog oko Jovana Baptiste Zena, episkopa Vićence i kardinala prezvitera Svete Marije *in Porticu*. Petar Bruti je upravljao školom pri crkvi Svetog Marka u Veneciji koja je bila namenjena obrazovanju klerika, a proslavio se i literarnom delatnošću. Naime, istražujući svirepo ubistvo dečaka Simeona u gradu Tridentu za koje su bili optuženi Jevreji, on je napisao delo polemičkog karaktera *Victoria contra Judeos* u kome je nastojao da obesmisli suštinu judaizma iznoseći argumente utemeljene na novozavetnim postavkama. Ovo delo objavljeno je u Veneciji 1489. godine, a svome piscu donelo je veliku slavu i ugled u vrhovima rimske jerarhije. Za to vreme Kotorskom epi-

⁵⁹ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima I. Opći povijesno-kulturni osvrt*, Benediktinski priorat TKON, Split 1963, 56-59.

⁶⁰ Theiner, *Mon. Slav. Merid. I*, 273, 276-277; Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 21-22.

⁶¹ Theiner, *Mon. Slav. Merid. I*, 534. O opatu Trifonu Lamprovom Bolicu v. Blehova, *Hrišćanstvo u Boki*, 121-130. O slučaju Jeronima Lamprovog Bolice v. Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 37-38.

⁶² Theiner, *Mon. Slav. Merid. I*, 534-535.

⁶³ MCV II, 571-572 (№ 1074).

skopijom upravljao je kanonik Jovan Paltašić, episkopov generalni vikar. Jovan Kjeregati je zbog širokog obrazovanja, uticajnih veza u crkvenim ali i svetovnim krugovima i talenta za vođenje diplomatskih pregovora često boravio u Veneciji, Vičenci, Padovi, Trevizu i Rimu u raznim misijama. Tako je u martu 1512. godine bio u pratnji švajcarskog poslanstva na čelu sa episkopom Siona, koje je u gradu na lagunama boravilo u nameri da sa Prejansnom republikom zaključi sporazum.⁶⁴ Brigu o Kotorskoj episkopiji vodio je njegov *locumtenens* Franjo Bolica, dok se o prihodima opatije u svojstvu zakupca starao Ludovik Bolica, što je Pavau Butorcu dalo povoda da zaključi da je pred kraj Kjeregatijevog episkopata komenda prešla u ruke ovog kotorskog plemića.⁶⁵ Smrću episkopa Jovana Kjeregatija u septembru 1513. godine okončan je značajan period u istoriji kotorske crkve obeležen delovanjem episkopa Mlečana. Za vreme komendatornih opata episkopa Brutija i Kjeregatija u drevnoj opatiji se još uvek obavljalo redovno bogoslužjenje, o čemu na posredan način svedoči oporuka izvesne Marte, kćeri pok. Radovana iz Perasta, sastavljena 27. juna 1505. godine u kojoj ova žena traži da bude sahranjena u Svetom Đorđu pokraj svojih roditelja, te da se u manastiru za nje-nu i duše njenih roditelja služe ukupno tri mise.⁶⁶

Po okončanju Prvog skadarskog rata u novembru 1412. godine Ratačka opatija se zajedno sa gradovima Budvom, Barom i Ulcinjom obrela pod vlašću Balšića. Takvo stanje zadržalo se sve do smrti Balše III u aprilu 1421. godine kada su Mlečani zaposeli područje opatije.⁶⁷ Nesigurne političke prilike svakako su uticale na papu koji je Svetu Mariju Ratačku dao u komendu kardinalu Jordanu Ursiniju, jednom od najuglednijih rimskih prelata prve polovine 15. veka.⁶⁸ To očito nije bilo po volji tamošnjem bratstvu koje je Ur-

⁶⁴ O episkopima Petru Brutiju i Jovanu Kjeregatiju v. Mitrović, *Mletački episkopi Kotora*, 217-228, 229-246.

⁶⁵ Butorac, *Opatija sv. Jurja*, 38-39.

⁶⁶ Istorijski arhiv Kotor, Sudsko-notarski spisi knj. XXIV (1504-1508), 724.

⁶⁷ Cfr. *Историја Црне Горе II/2*, Титоград 1970, 106-107, 121-133 (И. Божић) (dalje: ИЦГ II/2).

⁶⁸ Jordan Ursini (Giordano Orsini) bio je potomak ugledne rimske aristokratske porodice koja je duže vremena imala velikog uticaja na Kuriji, što je mladom plemiću pružilo mogućnost da postigne zavidne uspehe u crkvenoj karijeri. Bonifacije IX ga je imenovao na položaj arhiepiskopa Napulja i uveo u kardinalski kolegijum. Potom je na saboru u Pizi pružio podršku Aleksandru V, dok se na saboru u Konstanci istako kao jedan od najvećih pristalica Martina V. Kao legat ovog pape prisustvovao je mirovnim pregovorima vođenim između Engleske i Francuske, dok je u Češkoj boravio kako bi pružio podršku borbi protiv pristalica husitskog učenja. U njegovoj pratnji tada je bio Nikola Kuzanski koji je obavljao posao sekretara. Takođe, prilikom izbora Evgenija IV Jordan Ursini je odigrao značajnu ulogu. On je sve vreme bio dosledni pristalica papske politike, što je dokazao svojim nastupima na Bazelskom saboru. U Italiji se istrajno borio protiv pretenzija svetovnih vlasti da prisvajaju crkvene posede. Umro je 29. jula 1438. godine, v. *The Catholic encyclopedia* <http://www.newadvent.org/cathen/11325b.htm> (22. 07. 2012.)

sinijevog prokuratora proteralo iz manastira. Stoga se Martin V u decembru 1421. godine obratio barskim kanonicima tražeći od njih da primoraju ratačkog opata da kardinalu isplati novčani iznos koji mu je sledovao na ime komende. Kako ova opomena očito nije imala učinka, papa je naredne godine pisao viceopatu Donduki pok. Teodora Rezenića i ponovo barskom kapitolu energično zahtevajući da se kardinalu isplati 100 zlatnih dukata.⁶⁹ Nije poznato kako je ovaj slučaj zaključen.

Epizoda sa kardinalom Jordanom Ursinijem kazuje mnogo o prilika-
ma u Ratačkoj opatiji početkom treće decenije 15. stoleća. Premda Martin V u pismima upućenim barskim kanonicima i viceopatu ne navodi ime opata koji je oterao kardinalove prokuratore odbivši da im isplati sledovanje na ime komende, gotovo je izvesno da se radilo o Luki Grubačeviću, prvom ratačkom opatu za koga postoje sigurni dokazi da je bio domaći čovek rođen u neposrednoj okolini manastira. Porodica Rezenić iz koje je poticao viceopat Donduka živela je u Baru.⁷⁰ Sve to upućuje na zaključak da su posle odlaska (smrti?) opata Butija, Italijana, upravu nad opatijom preuzeli ljudi domaćeg porekla koji nisu bili odviše voljni da izvršavaju sve naloge Apostolske stolice, kao što su to po svoj prilici činili njihovi prethodnici italijanskog porekla, posebno onda kada su zahtevi upućeni iz Rima zadirali u sferu manastirskih finansija. Budući da su se ratački posedi nalazili na području koje je predstavljalo predmet spora između Mlečana i Balšića, docnije Mlečana i srpskih despota, a često i poprište ratnih dejstava, manastirski prihodi su se neminovno osipali. Međutim, sredstva kojima je opatija raspolagala sasvim izvesno nisu bila beznačajna s obzirom na činjenicu da je manastir dat u komendu jednom od najuglednijih rimskih kardinala prve polovine 15. veka, te da se prema opštoj proceni očekivalo da komendatoru isplaćuje 100 dukata.

Opatijom Svetog Nikole na ušću Bojane takođe su u pojedinim razdobljima upravljali komendatorni opati poreklom Mlečani. Prvi od njih bio je Ambrozije Pantaleon koji se u izvorima pominje samo jednom 1423. godine, kada je po svoj prilici i preuzeo upravu nad manastirom posle odlaska ili smrti opata Nikole Oslupija, rodom Ulcinjanina.⁷¹ O ličnosti i delovanju Ambrozija Pantoleona nema bližih podataka.

Naredni komendatorni opat Mlečanin bio je Natal Jovana Delićo, kantor crkve Svetog Marka u Veneciji, koga je na taj položaj imenovala Apostolska stolica verovatno krajem 1450. godine. Antonije Pago, episkop Osora na otoku Cresu, obavezao se 8. februara 1451. da će u ime Natala Delićo apostolskoj komori i kardinalskom kolegijumu platiti 33 $\frac{1}{3}$ zlatne forinte za *ser-*

⁶⁹ Theiner, *Mon. Slav. Merid. I*, 358, 359.

⁷⁰ Potomke Rezenića moguće je pratiti u mletačkoj građi sve do sredine 16. veka, Marković, *Sveta Marija Ratačka*, 152 n. 799.

⁷¹ Farlati, *IS VII*, 256.

vitium commune i pet malih službi, što pokazuje da su manastirski prihodi sredinom 15. veka iznosili oko 100 forinti.⁷² Izvršenje papske odluke bilo je moguće tek pošto je mletački Senat 30. aprila 1451. godine načelniku Ulcinja izdao naređenje da iz manastira ukloni pravoslavnog popa Đinaka, te da Natalu, *našem* kantoru, pomogne da preuzme upravu.⁷³ Senatori su tom prilikom istakli da se *srpski pop veoma loše ophodio* prema manastiru, kao što su to uostalom činili i prethodni nastojnici, tako da su mnoga manastirska prava pala u zaborav. Prema saznanjima kojima su senatori raspolagali, Sveti Nikola je još od davnina uživao prihode od prodaje različitih sorti vina u manastirskoj krčmi, kao i takse od ribolova. Zbog loše uprave manastiru su ta prava bila uskraćivana na različite načine. Od skadarskog i ulcinjskog načelnika zahtevano je da najpre ustanove o kojim se to uzurpiranim pravima radilo, a potom da ih opatu Natalu Delićo i manastiru povrate *integraliter*.⁷⁴

Uprkos veoma teškim okolnostima koje su nastupile nakon što su Mlečani bili primorani da predaju Skadar Osmanlijama u martu 1479. godine, opatija Svetog Nikole uspevala je da se održi još neko vreme. Sredinom 16. stoleća njome je upravljao komendator Mlečanin Avgustin Nigro preko svog prokuratora Jakova Dugarija. Budući da su materijalne prilike bile veoma teške, Jakov Dugarije je izvesnom Antoniju Brutiju, laiku iz Ulcinja, dao u večni zakup imanje na potezu između sela *Gerami*, koje se nalazilo u ulcinjskoj dijecezi, i ostalih manastirskih poseda pod uslovom da opatu godišnje isplaćuje dve četvrtine letine. Transakcija je izvedena sa dopuštenjem opata Avgustina Nigra, a o svemu je uredno obaveštena i Apostolska stolica. Kako se to događalo u vreme Tridentskog koncila, papa Julije III obratio se 23. aprila 1553. godine barskom arhiepiskopu Jovanu Brunu i ulcinjskom episkopu Jakovu sa zahtevom da ispitaju da li je rečena transakcija zaista bila

⁷² MCV I, 741 (№ 1345).

⁷³ Za vreme rata između Venecije i bosanskog vojvode Stefana Vukčića Mlečanima su se pridružile ratničke družine Mrkojevića i Gradojevića omogućivši im da uspostave kontrolu nad većim delom Zabojanje i nad opatijom Svetog Nikole. Skadarski načelnik Frančesko Kvirin je pravoslavnom popu Đinaku, vođi jedne skupine Mrkojevića, kao nagradu za učinjene usluge ustupio opatiju Svetog Nikole sa posedima i ljudima koji su ih obrađivali. *Sapientes ordinum* su 6. novembra 1445. godine ovu odluku ozvaničili, o čemu su obavešteni i načelnici Skadra i Bara. Pop Đinak je preuzeo kontrolu nad opatijom proteravši opata Jovana Đurđevića, koji se za pomoć obratio Apostoskoj stolici. Suočeni sa negodovanjem Nikole V senatori su 16. oktobra 1450. odlučili da se povinuju papinim zahtevima i da ne dopuste da u *latinskim crkvama obitavaju šizmatički Srbi*. Stoga su obećali da će ulcinjskom načelniku naložiti da uprkos koncesiji Frančeska Kvirina, koji je u međuvremenu umro, i svojim ranijim odlukama, popu Đinaku uskrati sva prava, te da manastir vrati legitimnom nastojniku sa svim posedima i prihodima, AAV III/19, München 1973, 126-127 (№ 5157); AAV III/20, München 1974, 248-249 (№ 5615); ИЦГ II/2, 196-211 (И. Божић). О попу Ђинаку још в. И. Божић, *Млечани на реци Бојани*, Немирно Поморје XV века, СКЗ, Београд 1979, 231.

⁷⁴ AAV III/21, München 1975, 26-27 (№ 5678).

nužna, budući da su zagovornici reforme u vrhovima jerarhije smatrali da se crkveni posedi ne smeju otuđivati.⁷⁵ Nije poznato šta se dalje dešavalo, ali je malo verovatno da su Jovan Bruno i episkop Jakov, budući suočeni sa dramatičnim okolnostima izazvanim napredovanjem Osmanlija, bili u prilici da skrupulozno sprovode naloge Apostolske stolice. Opatija Svetog Nikole definitivno je napuštena pošto su Osmanlije zauzele Bar i Ulcinj 1571. godine.⁷⁶

Počev od 40-ih godina 15. veka opatijom Svetih Srđa i Vakha na Bожани upravljali su komendatorni opati koje je postavljala Apostolska stolica. Prvi u nizu bio je Mlečanin Lavrentije Mihaelis, koji se 5. decembra 1440. godine obavezao da će na ime *servitiuma* uplatiti 33½ zlatnih forinti, što znači da su godišnji prihodi opatije u to doba, barem prema informacijama apostolske komore, iznosili nešto više od 100 forinti.⁷⁷ Lavrentije Mihaelis je inače upravljao benediktinskim prioratom sv. Petra *Calsacabo* u episkopiji Torčelo. U međuvremenu, ugledni vlastelin Matija Hermolaj, episkop grada Albanuma nedaleko od Kroje, takođe je *auctoritate apostolica* dobio u komendu opatiju Svetog Srđa od čijih prihoda mu je sledovalo 60 dukata. Sukob između dvojice pretendena ubrzo je okončan smrću episkopa Matije, tako da su prihodi u celosti pripali Lavrentiju Mihaelisu. Nedugo potom u svojstvu komendatora pojavilo se još jedno crkveno lice italijanskog porekla – Jovan, sinovac Franćeska, episkopa Porta i vicekancelara Apostolske stolice.⁷⁸

Lavrentije Mihaelis je ostao upamćen po brojnim sumnjivim novčanim transakcijama. Tako je prihode Svetog Srđa dao u zakup mletačkom patriciju Benediktu Gritiju i albanskim vlastelinima Dabiši i Jovanu Duki za 220 dukata. Visina zakupa svedoči da su prihodi ubirani sa manastirskih poseda još uvek bili znatni. Ugovor je nedvosmisleno predviđao da će zakupci u slučaju rata biti oslobođeni plaćanja zakupnine. Potom je Lavrentije od svoje sestre Klare de Kanal i njene kćeri Pelegrine u junu 1443. godine primio 100 dukata kako bi nabavio izvesnu količinu žita, ali je on taj novac potrošio u druge svrhe. Uz to, opat je netragom raznosio stvari koje su se još uvek mogle naći u manastiru – knjige, vosak, odevne predmete, posteljinu i prekrivače. Novi komendator Jovan Lando tražio je od Klare de Kanal da nadoknadi štetu u iznosu od 664 dukata koju je njen brat pričinio manastiru, ali se ona pred sudom branila tvrdeći da su navedeni predmeti predstavljali Lavrentijevo privatno vlasništvo. *Giudice de Petizion* je ove argumente prihvatio.⁷⁹

⁷⁵ Farlati, IS VII, 259.

⁷⁶ *Ibidem*, 250, 256.

⁷⁷ *Ibidem*, 313.

⁷⁸ Ovi podaci sačuvani su u pismu pape Nikole V od 22. maja 1447, što znači da bi događaje o kojima je reč trebalo datirati u 1445/46. godinu, AAV III/19, 268-272 (№ 5321).

⁷⁹ O. J. Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392-1479)*, München 2001, 577-578.

Jeronim Lando, arhiepiskop Krita i komendator opatije Svetog Đorđa u Veneciji, pominje se kao komendatorni opat Svetog Srđa 1452. godine. Već naredne godine komendator je bio Marko Barbo, episkop Vičence, rođak pape Pavla II (Mlečanin Petar Barbo, 1464-1471). On je ubrzo preuzeo brigu o Akvilejskoj patrijaršiji, posle čega je stupio u kardinalski kolegijum, dok je novi komendatorni opat oko 1465. godine postao Mlečanin Urban *Vignacus*, šibenski episkop, koji je umro već 1468. godine. Upravu nad manastirom je sledeće godine ponovo preuzeo Marko Barbo, kardinal Svetog Marka. Mletački građanin Jovan de Milota pominje se kao komendatorni opat 1489. godine. Apostolska stolica je i kasnije nastavila da već uveliko zapusteli manastir povremeno daje u komendu crkvenim licima italijanskog porekla stoga što se sa njegovih poseda još uvek mogla ostvariti izvesna dobit.⁸⁰

Događaji oko Svetog Srđa ne predstavljaju usamljenu pojavu u praksi rimske crkve tokom 15. i 16. stoleća. Benediktinski monaški red već odavno nije imao potencijala da se stara o opatijama koje su u davna vremena osnovali njegovi pripadnici, tako da su upravu nad njima preuzimali titularni opati koji su po različitim osnovama sticali pravo da ubiru prihode sa manastirskih poseda. Uglavnom je u pitanju bila *sinecura* – ostvarivanje materijalne dobiti bez dušebrižničkih obaveza. Ova pojava bila je naročito rasprostranjena *in partibus infidelium*, tj. u oblastima koje su Osmanlije već bile zauzele ili se smatralo izvesnim da će ih takva sudbina uskoro zadesiti.

Katarina MITROVIĆ

ABBOTS OF ITALIAN ORIGIN AT THE HEAD OF BENEDICTINE ABBEYS FROM KOTOR TO LJEŽA IN THE MIDDLE AGES

Summary

The oldest Benedictine monasteries at the east coast of the Adriatic sea were established in the second half of the 9th century. The main role in their founding belonged to the Montecassino and other abbeys in the territory of southern Italy. The Benedictines came to Dalmatia and the areas in the south from Dubrovnik due to certain complex political, social and ecclesiastical circumstances marked by the Saracen attacks, tight relations between the Roman pope and patriarch of Constantinople, the Holy See tending to gain the full control over Dalmatia and the surrounding areas, as well as the state reasons of the Byzantine emperor Basilus I. Having

⁸⁰ Farlati, IS VII, 615.

the support of the Byzantine authorities, the Benedictines first came to the vicinity of Kotor, the crucial administrative centre, where from they were gradually spreading southwards. Their primary mission was to increase the christianisation of the Slavic population in the hinterland of the Byzantine governed urban centres. Until the beginning of the 12th century, the majority of the later well known abbeys were set up, while some of them, such as Saint Michael's in Prevlaka not far from Tivat, had already been extinguished. It is quite clear that originally the abbots were Italians or they belonged to the other ethnic groups from the southern Italy, but their mentioning in the writing sources has truly been scarce. The monks arrived from the southern Italy were in the very next generation joined by the local people. In the beginning those were Romans and later on there were more of Slavic and Albanian people. Therefore, it is no wonder that during the ruler of the Nemanjić dynasty and under the Balšićs, as much as the one of the Venetian Republic, the abbots were mainly of the local origin. However, the abbots from the southern Italy were in the late 14th and early 15th century at the head of Saint George's Abbey near Perasto and Saint Mary of Ratac's Abbey. Those people played a significant role in the current events of the time. For an example, Anthony from Bitonto, Saint George's abbot, did his best to improve the financial situation in the monastery and the entire bishopric. The Kotor bishopric assigned him to conduct a relevant diplomatic mission in 1405. Eventually, he became the Kotor bishop holding that position for the next ten years. In the 15th and 16th century Saint George's, Saint Mary of Ratac's, Saint Nicolas' at the mouth of the river Bojana and Saint Srd's on Bojana were given *auctoritate apostolica* to the lay abbots who were mainly Venetians.